

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОБОТИ З ДЕЛІНКВЕНТАМИ

В. С. Медведєв, професор кафедри практичної психології Національної академії внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор;
О. М. Шевченко, доцент кафедри психології та культурології Житомирського національного агроекологічного університету, кандидат психологічних наук

ЮРИДИЧНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: ПРОБЛЕМА ПИЯЦТВА ТА АЛКОГОЛІЗМУ

Розглянуто юридично-психологічні аспекти сучасних проблем української молоді. Проаналізовано наявний стан алкоголізму у молодіжному середовищі. Наведено статистику цього явища та запропоновано методи його профілактики.

Ключові слова: молодь; підлітковий вік; алкоголізм; проблема; профілактика; здоров'я; пияцтво; злочинність; конфлікти; соціалізація.

У попередній статті ми започаткували розгляд молодіжних проблем, до актуальні останніми роками. Найголовнішими вказали:

низький рівень життя, безробіття і значна економічна та соціальна залежність від батьків, відсутність можливостей для поліпшення житлових умов;

шлюбно-сімейні проблеми (високий рівень розлучень, сімейних конфліктів);

низька народжуваність (рівень народжуваності в Україні не забезпечує навіть відтворення поколінь);

поганий стан здоров'я і зростання рівня соціальних відхилень (злочинність, пияцтво, наркоманія, проституція);

втрата ідеалів, соціальної перспективи, життєвого оптимізму [1].

У попередній статті ґрунтовно охарактеризували проблему самогубства (суїциду). У цій статті розглянемо проблему пияцтва та алкоголізму в молодіжному середовищі.

Історія свідчить, що алкоголепиття не є такою "давньою" і "славотною" традицією, як вважається у сучасному суспільстві. Так, з початку IX ст. по 1640 рік щодо цього питання було прийнято близько 30 правових актів, причому всі вони були антиалкогольними. Для

порівняння, з 1640 по 1917 рік у Російській імперії було прийнято 2344 законодавчих акти, які, в основному, захищали виробництво та продаж алкогольних виробів, регламентували діяльність питних закладів, державного управління винною торгівлею. І тільки 57 з них сприяли руху за тверезий спосіб життя і були спрямовані на боротьбу з корчмарством. Більшість законодавчих актів на користь тверезості датуються кінцем XIX - початком XX ст., що підтверджує слабку зацікавленість царського уряду у тверезості народу.

Дослідження раннього періоду християнської Русі свідчать, що на той час тверезість була національною рисою нашого народу, що передавалася з покоління у покоління через систему сімейного та християнського виховання разом з іншими моральними цінностями.

Русичі вживали лише слабоалкогольні напої: брагу, мед, пиво, квас (міцність 1-6 %), сп'яніння від яких несильне та діє порівняно нетривалий час. З X ст. на Русі було відоме й привезене з Візантії вино, але через дорожнечу воно було доступне головним чином міській знаті й багатим людям, які, проте, як і простий люд, уживали здебільшого місцеві "напої". Відомо, що вина за міцністю не перевершують 11 %, а до XII ст. вино на Русі "вживали тільки розведене водою, так само, як його пили у Греції та Візантії" (греки розбавляли вино водою у співвідношенні 1:3 або 2:5) [1].

Зловживання алкоголем стримувалося за тих часів багатьма чинниками. Алкогольні традиції на Русі визначалися ритуальним уживанням хмільних напоїв з нагоди знаменних подій, православних свят, весіль, хрестин, поминок, завершення збирання врожаю і мали взагалі епізодичний характер. Алкогольні напої були неміцними.

Штучний (одержуваний шляхом перегонки) міцний алкоголь (аль-кеголь- дух вина) був уперше відкритий арабським медиком і хіміком ар-Разі (Разесом), який народився 860 року. У XIII ст. горілка з'являється у Європі й до XVI ст. уживається як ліки або есенція й продається в аптеках. Як алкогольний "напій" - це зілля (зелене вино) стає відомим на Русі тільки у XVI ст.

Існує думка про те, що українські козаки були завзятими пияками. Хоч і вживання алкоголю було поширеним, козацька громада ставилася до пияцтва дуже суворо. Уживання алкоголю під час військового походу каралось смертною карою. Будь-якого п'яного кошовий отаман негайно викидав за борт човна. Чутки про своє страшне пияцтво розпускали самі козаки. У військовий час їм були вигідні чутки, що на Січі лише всі п'ють та гуляють, оскільки вороги, вірячи цим байкам, не раз попадали у халепи. Кримський хан 1675 р., сподіваючись, що на Різдво козаки надмірно вживатимуть алкоголь і їх легко можна буде знищити, заплатив за свою помилку життям 10 тис. відбірних яничар [2].

В Україні народ здавна зневажав п'яниць, розповідав про них смішні історії. По ярмарках водили ведмедя, який показував як "п'яний чоловік повертався з шинку додому". Народ склав десятки приказок та прислів'їв про пияцтво і п'яниць. Зокрема, "П'яниця і свиня - то однакові звання", "Де пияцтво, там і ледацтво", "Допився до того, що у хаті вітер віє", "Сім'ї відцурався - з горілкою обвінчався", "Пий, брате, пий, а на старість - торба й кий", "Як гуляє, так гуляв, - ні чобіт, ні халяв, поки додому дійшов - підшов не знайшов".

Конституція України визнає здоров'я людини однією з найвищих соціальних цінностей. Стан здоров'я молоді - одна з найважливіших складових національної безпеки. Саме на його поліпшення і спрямовано внесення змін до деяких нормативних актів.

Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту України розробило законопроект "Про внесення змін до деяких законів України" (щодо посилення контролю продажу пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв та тютюнових виробів), що спрямований на посилення контролю продажу пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв та тютюнових виробів, а це насамперед, призведе до обмеження споживання і продажу вищезазначених напоїв та виробів.

За даними Міністерства внутрішніх справ України, за дев'ять місяців 2008 р., виявлено 2297 дітей, які вживали спиртні напої. Порівняно з таким же періодом 2007 р., кількість дітей, які вживали алкоголь, зменшилась на 2 %. Водночас кількість виявлених фактів порушень правил торгівлі алкогольними напоями збільшилась з 1456 до 2016. Найбільше таких фактів виявлено у Донецькій, Запорізькій, Одеській, Чернігівській, Полтавській, Чернівецькій, Житомирській областях. Найменше - у містах Києві та Севастополі [3].

Міліцейська статистика Закарпатської області: за чотири місяці 2008 р. доставлено майже 5 тис. підлітків у стані алкогольного сп'яніння. На 6 % відсотків, порівнюючи з минулим роком, збільшилась кількість злочинів, учинених неповнолітніми у стані алкогольного сп'яніння. До того ж більшість з них - тяжкі та особливо тяжкі злочини [3].

Працівники кримінальної міліції у справах дітей (КМСД) УМВС України в Луганській області станом на 26.10.2011 р. виявили 5345 правопорушень. До адміністративної відповідальності притягнуто 2684 дорослих осіб із числа батьків і тих, на кого законом покладений обов'язок з виховання дітей і підлітків. Стосовно 54 громадян такої категорії порушено кримінальні справи, оскільки їх злочинна недбалість у цих питаннях спричинила тяжкі наслідки для життя й здоров'я їх підопічних. Відносно 200 дорослих, які втягували неповнолітніх у протиправну діяльність, було застосовано штрафні санкції у межах адміністративного законодавства. Також притягувалися до адміністративної відповідальності ті особи, які доводили

дітей до стану алкогольного сп'яніння. Таких виявилось 261 особа. Матеріали стосовно 155 продавців, які незаконно продавали неповнолітнім спиртні напої та тютюнові вироби, були спрямовані на розгляд адміністративної комісії. Значна увага оперативниками КМСД приділялася питанням профілактики й боротьби з порушеннями закону безпосередньо з боку неповнолітніх. Так, 357 підлітків фігурували у матеріалах за порушення антиалкогольного законодавства. На жаль, 649 молодих людей спіткала сумна доля і вони опинилися на лаві підсудних за вчинені злочини [3].

За інформацією начальника Департаменту кримінальної міліції у справах дітей МВС України полковника міліції Тетяни Бухтіарової, 2009 р., у державі вчинили злочини 12 956 неповнолітніх, з яких 1802 на момент вчинення злочину перебували у нетверезому стані А за оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна посідає перше місце серед проблем підліткового алкоголізму [3].

За даними соціологічного опитування "Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді", проведеного 2010 р. за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, серед української молоді популярністю користується пиво - у середньому його обирали 68 % опитаних, у тому числі 54% - 11-12-річних, 66% - 13-14-річних, 74 % - 15-16-річних. Слабоалкогольні напої (ром-кола, джин-тонік, напої з соку і горілки) також користуються неабиякою популярністю - 53 %.

Регулярне вживання алкоголю у молодому віці призводить до формування залежності. Пиву властиві всі негативні наслідки звикання до алкоголю, у тому числі й більш швидке формування залежності жіночого організму. Уживання слабоалкогольних напоїв, у складі яких є горілка, щодня або раз на тиждень, разом становить 27 % серед учнів 6-8 класів, 46 % - серед учнів 10 класів та першокурсників ПТУ, 21 % - серед першокурсників вищих навчальних закладів [4].

Алкоголізм посідає одне із провідних місць серед причин передчасної смертності населення України. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у нашій країні загальна кількість осіб, які зловживають спиртними напоями, становить понад 650 тис. людей. Близько 85 % із них - це особи віком 25-55 років. Цироз печінки, алкогольний психоз, панкреатит і різні види раку підшлункової залози є причинами смерті здебільшого осіб, які зловживають спиртними напоями і мають залежність від алкоголю.

Дев'ять з десяти українських підлітків заглядали у чарку. А кожен п'ятий зізнався соціологам, що його друзі зловживають спиртним (напиваються) мінімум раз на тиждень. Пияцтво серед неповнолітніх українців стає масовим і перетворюється на стиль життя, стверджують експерти.

Перше таке дослідження проводилося ще 14 років тому. Тенденція така: кількість юнаків і дівчат, які споживають алкогольні

напої, збільшується, зростає частка тих, хто має досвід уживання алкоголю, суттєво поширюється вживання пива, інших слабоалкогольних напоїв. Це відбувається практично без зменшення вживання інших алкогольних напоїв. Також зростає частота вживання. Нині статистика така: 34% хлопців і 15% дівчат щотижнево вживають алкогольні напої. Змінюється сама функція алкоголю: він стає просто тдаим із обов'язкових атрибутів проведення вільного часу у підлітків.

Керівництво відділу профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі при Міністерстві у справах сім'ї, молоді та спорту України визнає: "Зараз рекламу алкоголю обмежують. Інша справа, як рекламні компанії обходять українське законодавство. Нещодавно Міністерство подало нові пропозиції щодо трьох законодавчих актів, зокрема, до Закону України "Про рекламу". Є багато ініціатив з обмеження вживання і продажу алкоголю. Адже ні для кого не є секретом, що інколи спиртне продають ледь не біля входу до школи [5].

Урядовці практично нічого не роблять для боротьби зі вживанням підлітками алкоголю стверджує депутат від Партії регіонів Тетяна Бахтєєва, голова комітету Верховної Ради з питань охорони здоров'я: "У цьому плані робота у нашій країні не проводиться. Адже потрібна національна стратегія" [5].

Якщо говорити про міжнародний досвід, то італійська молодь починає вживати алкоголь з 11 років, тоді як у середньому по Європі підлітки вперше пробують спиртне на два роки пізніше. Сімейна традиція - випити за обіднім столом келих вина - відмирає. Підлітки п'ють дедалі частіше поза домівкою і, зрозуміло, у барах уживають не вино, а міцніші напої, замасковані під так звані легкі коктейлі. Десять років тому таку звичку мали 12,6% юнаків і дівчат віком 14-17 років. Нині їх уже 20,5%, повідомляє Національний інститут статистики IST AT. Водночас, за даними цієї установи, з-поміж європейських країн Італія на останніх позиціях щодо споживання алкоголю протягом року.

Заборона продажу міцних напоїв у державних розважальних закладах не принесла суттєвих результатів у боротьбі з підлітковим пияцтвом, стверджують фахівці. Адже 7% юнаків і дівчат уживають спиртні напої щонайменше раз на тиждень.

Пияцтво серед молоді - головна проблема не лише українського суспільства. Ця проблема актуальна для західноєвропейських держав, також вона була і в колишньому Радянському Союзі, щоправда, того часу про це вголос не говорили. А причина - у державній політиці, коли можновладці всіляко підтримують виробництво алкоголю. Алкогольними компаніями спонсоруються якісь молодіжні акції. Виходить, що гаслом цих заходів є "Пий пиво. Бо ти крутий". Замість цього можна запропонувати спорт, мистецтво, до кожного підлітка потрібен індивідуальний підхід, щоб розкрити його здібності.

За даними соціологів, уживали спиртне дев'ять із десяти українських підлітків, намагалися курити дві третини юнаків та дівчат, марихуану пробував кожен десятий. І щороку ці сумні цифри зростають.

Багато хто з молоді не вважає пиво алкогольним напоєм. Якщо підліток уживає щоденно пляшку пива, то через місяць він буде вживати вдвічі більше. Це вже не залежить від поведінки підлітка. Непомітно формується підсвідомий потяг. Надалі неповнолітній переходить на більш міцні напої. І внаслідок цього у 15-16 років він має першу стадію алкоголізму, а в 20 років - потрапляє з "білою гарячкою" до наркологічного диспансеру [6].

Залежними, переважно, стають люди, які мають певні комплекси, низьку самооцінку, почуття провини. Алкоголь має здатність створювати суб'єктивно приємні відчуття. Він може підвищувати самооцінку. А найнебезпечніший чинник - це незайнятість та емоційний голод. Підліток не може впорядкувати свій час, тому він починає з'являтися в різних компаніях. І саме у цих компаніях відбувається так звана алкоголізація, де, до речі, формується кримінальна та асоціальна поведінка підлітка. Дуже багато також залежить від родини, адже самосвідомість у дитини формується до восьми років. І саме з цим саморозумінням людині доведеться жити все життя [6].

Багато підлітків вважає, що алкоголізм ~ не хвороба. Це спосіб розважитися або вияв безвільності й егоїзму. Якби все так було просто! На жаль, хворий стає залежним від алкоголю на біохімічному рівні. Хвороба, що зайшла далеко, - це ціла низка складних обмінних процесів і однієї сили волі недостатньо, щоб приборкати ураган, що вирує у клітинах людини. Але сильна воля найчастіше виявляється вирішальним чинником у боротьбі із цією недугою.

Існує думка, що алкоголь навіть корисний для здоров'я. У малих дозах алкоголь корисний і це правда. Невелика кількість якісного червоного вина попереджає ризик серцево-судинних захворювань. Водночас алкоголь у великих кількостях - страшна отрута. Мабуть, немає таких органів у нашому організмі, на які б не впливав алкоголь. У першу чергу, це стосується нервової системи та психіки, серця, нирок і печінки. Цироз печінки - це серйозне захворювання, під час якої гинуть клітини печінки, що очищують кров.

Підлітки вважають, що алкоголь полегшує спілкування, підвищує настрій і знімає стрес. І так, і ні. У малих дозах він допомагає пережити важкі події у житті. Люди звертаються до алкоголю, щоб забути й розв'язати свої психологічні проблеми. Однак алкоголізм впливає на втрату дружніх і сімейних зв'язків. Відносини людей стають поверхневими. Розмови про життя у дійсності абсолютно беззмістовні. У цьому просто переконалися: запишіть свої розмови на диктофон і прослухайте на тверезу голову. Келих шампанського або келих пива дійсно діють розслаблююче. Але

це небезпечні ліки, що викликають стале звикання. Алкоголь відносять не до стимуляторів, а до депресантів.

Психологи стверджують, що алкоголь робить людину самотньою, наляканою, неспроможною, нещасною. На будь-яку неприємність вона реагує випивкою, при цьому її механізм витіснення негативу працює краще, ніж у здорової, непитущої людини. Психологи знають: якщо неприємні емоції бездумно витісняти, з умінням не сприймати близько до серця чужі проблеми, не засмучуватися, не співпереживати - зникне доброта, уміння допомагати, втрачається власна сутність.

) Алкоголізм, як і всі захворювання, - процес. Хворобі передують тренування: спочатку людина відчуває радість від передчуття випивки, потім звикає пити регулярно, через якийсь час вона вже погано себе почуває без спиртного, у неї виникає алкогольна залежність. Алкоголікам властиво поступатися позиціями.

Пригнічене враження справляє інформація про те, що за Україною визнається першість у молодіжному алкоголізмі, у тому числі й серед дітей шкільного віку. Всесвітня організація охорони здоров'я заявила, що в Україні найвищий рівень дитячого алкоголізму. Наші школярі випередили всіх ровесників з 14 країн світу, в яких проводились спеціальні дослідження. Уже давно українські наркологи б'ють на сполох: молодшає "обличчя" вітчизняного алкоголізму; 16-річні пацієнти наркодиспансерів уже давно нікого не дивують [6].

Однією з причин загрозливого для здоров'я нації становища медики називають поширення серед молоді, підлітків і навіть дітей слабоалкогольних коктейлів та пива. Чому саме так? Бідою для нас стало збільшення в українській торговельній мережі слабоалкогольних коктейлів, так званих алкопопсів. 1994 року з'явився слабоалкогольний коктейль джин-тонік, потім ром-кола, бренді-кола. Відтоді ринок слабоалкогольних міксів постійно поновлюється і розширюється. В Україні виготовляють в основному слабоалкогольні мікси на основі спирту з додаванням ароматизаторів, що імітують популярні напої (віскі, текілу, ром та ін.). Уміст алкоголю у них варіюється у межах максимумально допустимого (8 %) (у Європі у таких напоях спирту 4-5 %).

У спеку можна, не напружуючись, випити 3-4 пляшки прохолодного коктейлю. Але після цього підліток п'яніє. У нього погіршується координація рухів, земля йде з-під ніг. Дитина не здатна розрахувати свої сили і не знає, що півлітра алкопопсу містить стільки ж спирту, як і сто грамів горілки. У літрі 8-градусної "водички" - маємо ті ж 80 г спирту. А таку дозу не кожен дорослий витримає, тому вживання міксів також закінчується алкогольним отруєнням. Горілка, джин, коньяк, врешті, самогон - для підлітків напої не такі доступні, як джин-тоніки та бренді-коли, що продаються майже на кожному кроці та й коштують відносно недорого.

Людина, яка п'є горілку, розуміє, що через деякий час вона сп'яніє і психологічно до цього готується, а для дитини, яка напилася коктейлю, сп'яніння буде неочікуваним. Так само, як і його наслідки.

Не менші проблеми маємо і з необмеженим споживанням пива. Багато людей пам'ятає ті часи, коли пиво - хороше пиво - було дефіцитом. Нині маємо його у необмеженій кількості й на будь-який смак. А результатом цього стало те, що за останні десять років пивних алкоголіків стало в Україні у 10 разів більше. Стався вибух пивного алкоголізму: якщо 10-15 років тому з такою залежністю було 1-2 на сто алкоголіків, то нині - понад десяти. Немало цьому сприяв і сприяє міф про безпеку пива та його відносну корисність [2].

За даними заввідділом профілактики та лікування наркоманії Інституту неврології, психіатрії та наркології Академії медичних наук України, кожен четвертий українець, який страждає від алкоголізму, є особою у віці до 35 років. На початку 2011 р. на диспансерному обліку з діагнозом хронічний алкоголізм і "біла гарячка" перебувало трохи більше як 600 тис. осіб. І чверть від усіх алкоголіків становить молодь [6].

Серед дітей до 17 років 39 осіб перебувають на обліку як хронічні алкоголіки, віком 17-35 років - 136 тис. 476, тобто молоді люди становлять чверть від усіх алкоголіків. 3034 тис. осіб серед підлітків і дітей до 17 років так отруїлися, що потрапили на прийом до лікаря. А молодих людей віком до 35 років уже 50 тис. Це не значить, що вони алкоголіки, це просто люди, які у такому молодому віці дуже "зловживали" алкогольними напоями [6].

Виникає запитання. Чи є шляхи виходу з тієї залежності, яка відрізняє бажання позбутися від нав'язливої пристрасті й безсилля зробити це? По-перше, усвідомити свою проблему й бажання позбутися її. По-друге, обговорити її досконало з ким-небудь. По-третє, пробачити себе. По-четверте, змінити компанію й установлений спосіб життя, бажано вийти за рамки звичного устрою життя на якийсь час узагалі. І дуже важливо тренувати волю - як суттєвий засіб для досягнення справжнього щастя.

Лікарі-наркологи та психологи дають такі поради та відповідають на запитання зацікавлених людей: *І. Як лікувати алкоголізм?* Існує кілька етапів лікування. Перший - це детоксикація (тобто медикаментозне лікування). Воно займає 20 % курсу. Інші 80 % - це психологічне лікування, адже алкоголізм це, насамперед, психологічне захворювання. Якщо дійсно хочемо допомогти підлітку, то передусім треба допомагати членам його родини. Дуже часто можна зустріти батьків, які помічають нестандартну поведінку дітей, але при цьому не можуть нічого вдіяти. Вони не звертаються за допомогою, через те що не хочуть "виносити сміття із хати". Молоді, зазвичай, легше допомогти. Структура особистості повністю не сформована і

немає тих втрат, які має, наприклад, >0-річний алкоголік. Але все одно є певні труднощі у лікуванні, молоді люди, через свою психологічну незрілість не розуміють тяжкості цього захворювання.

2. *Як запобігти масовому вживанню пива підлітками?* Потрібно сказати, що такі проблеми мають розв'язуватися на державному рівні. По-перше, це інформування; по-друге, профілактика; по-третє, жорсткий контроль продажу алкоголю неповнолітнім. Узагалі ця проблема має вирішуватися на рівні Верховної Ради України. Потрібно розширювати сферу допомоги і послуг, відкривати нові доступні реабілітаційні центри по роботі з алкогольною та наркотичною залежністю, втілювати соціальні програми, спрямовані на оздоровлення нації. Якщо цього не зробити вчасно, наша нація може зникнути!

На думку учасників "круглого столу" в агентстві УКРІНФОРМ, організованого громадським об'єднанням "Молодіжний рух "Здорова Україна", поширення дитячого алкоголізму в Україні має бути альтернатива у вигляді спеціальних молодіжних заходів та заборони реклами алкогольних напоїв.

Вихід з цього становища вбачається у створенні "високо адреналінових" заходів для молоді. Для того щоб відвернути увагу дітей від різноманітних згубних чинників, необхідно створювати молодіжні патріотичні табори, організовувати різноманітні музичні фестивалі, сприяти поширенню серед молоді інтересу до різних видів проведення дозвілля, зокрема таких екзотичних, як паркур чи рукопашний бій.

Необхідно вживати певних радикальних заходів на законодавчому рівні: "по-перше, збільшити вік тих, кому можна продавати алкоголь, - з 18 до 21 років, по-друге, запровадити персональну відповідальність продавців та власників магазинів, які продають дітям алкогольні напої, а також заборонити таку рекламу".

Серед дітей необхідно постійно проводити пропаганду здорового способу життя. Дітям треба пояснювати, що здоровим бути модно, а людина, яка вживає алкоголь, ніколи не буде успішною [4].

Список використаних джерел

1. Соціологія: підруч. /за ред. В. Г. Городяненка. - К.: ВІД "Академія", 2008. - 544 с (Альма-матер).
2. Тяжке похмілля від легкого алкоголю // Урядовий кур'єр. - 19 січ. 2011. - № І.
3. Сайт МВС України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua>.
4. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.uk.wikipedia.org>.
5. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://mon.gov.ua/index.php/ua/>.
6. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.volynnews.rorVnews/healthr^^>